

Олексій Меше

**ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ:
СУЧАСНИЙ СТАН
ОБІГУ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ**

Підручник

Харків
«Право»
2019

УДК 351.753.3(477)

М55

Меше О. П.

М55   Вогнепальна зброя: сучасний стан обігу зброї в Україні : підручник / Олексій Меше. – Харків : Право, 2019. – 206 с.

ISBN 978-966-937-563-6

У підручнику розглянуто питання про обіг вогнепальної зброї в Україні, розкрито зміст сучасного поняття вогнепальної зброї, подано класифікацію зброї та описано процедуру її дослідження під час розслідування злочинів. Висвітлено питання про незаконний обіг вогнепальної зброї та її застосування.

Розраховано на бакалаврів, магістрів, аспірантів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти; може бути корисним викладачам, науковцям, співробітникам органів правопорядку, юристам та всім, хто цікавиться питанням зброєзнавства.

УДК 351.753.3(477)

ISBN 978-966-937-563-6

© Меше О. П., 2019

© Видавництво «Право», 2019

==== Від автора

Сучасні соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, супроводжуються кількісними і якісними змінами злочинності – виявами нових злочинів, у тому числі з використанням зброї. Вчинення злочинів з використанням різних видів зброї – явище буденне для багатьох регіонів нашої держави. Зростає кількість актів тероризму, вбивств, розбійних нападів, які вчиняються через злочинний перерозподіл державного та суспільного майна, ринків збуту, зон кримінального впливу тощо. З 2014 р. значно зросла озброєність не тільки кримінального середовища, а й цивільного населення.

Криміногенна ситуація в Україні залишається складною й напруженою. Це впливає не лише з показників статистики, а й з конкретних фактів, що характеризують як кількісні, так і якісні аспекти такого становища, підкреслюють його гостроту та загрозу, яку вона несе нашому суспільству, кожному громадянину.

Географічне розташування України на сході Європи зручне для транзиту контрабандної зброї й боєприпасів як у Росію, Білорусь та Молдову, в країни західної та східної Європи, так і навпаки. Події в Автономній Республіці Крим та на сході України відкрили нові можливості для багатьох осіб поставляти зброю на мирні території. Окремо велику стурбованість викликає ставлення до зберігання зброї у військових частинах нашої країни.

Реальна кількість фактів крадіжок та розбою значно більша, ніж вказано у статистичних даних, оскільки з різних причин реєструють тільки очевидні злочини даної категорії. Неочевидні злочини залишаються латентними та виявляються правоохоронними органами лише при розкритті інших злочинів, що вчиняються із використанням вогнепальної зброї.

Організована та професійна злочинність починає домінувати у кримінальному середовищі. Особлива жорстокість скоєння злочинів, формування

типу нових злочинних авторитетів, значні матеріальні цінності, які знаходяться в їх розпорядженні, висока технічна озброєність злочинних формувань – ось далеко не повний перелік ознак сучасної української злочинності, явища, що перетворилося в серйозну загрозу суспільству і, як наслідок, державі.

Органи внутрішніх справ (ОВС), як відомо, займають у системі державних інституцій своє специфічне місце. Вони працюють над створенням сприятливого правового клімату, що забезпечив би успішну реалізацію курсу, котрий був би спрямований на розбудову демократичного суспільства та економічно сильної держави. Це викликає необхідність пошуку нових рішень і активних заходів для вирішення проблем удосконалення діяльності правоохоронних органів щодо захисту прав та свобод людини і громадянина, реформування правоохоронних органів, охорони правопорядку та забезпечення суспільної безпеки.

Безумовно, наука, яка вивчає злочинність і заходи боротьби з нею, не може залишатися осторонь від вирішення цього завдання. Вогнепальну зброю та її властивості можливо пізнати тільки досліджуючи її. Значне місце у дослідженні зброї займає криміналістика, соціальною функцією якої є озброєння органів розслідування і правосуддя сучасними методами пошуку істини.

Пріоритетним напрямом досліджень на сучасному етапі є судово-балістичні експертизи, дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, особливо проведення ідентифікаційних досліджень куль та гільз, які вилучені при огляді місць скоєння злочинів з використанням вогнепальної зброї.

Велика увага в цьому підручнику приділена вогнепальній (вогнестрільній) зброї, яка буде розглядатися крізь призму її дослідження, сучасного обігу зброї в Україні та відповідальності за «незаконний» обіг та використання зброї та, звичайно, на сучасний стан та перспективи розвитку легалізації вогнепальної зброї в Україні.

МЕТОДОЛОГІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВОГНЕСТРІЛЬНОГО ЗБРОЄЗНАВСТВА

Історичні та наукові основи дослідження вогнепальної зброї

На сьогодні криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство сформувалося як галузь науки криміналістики, а тому має свій предмет, методи, завдання. Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство є теоретичною і методологічною основою експертизи вогнепальної зброї та набоїв. У процесі проведення досліджень застосовуються не тільки методи й прийоми криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства, але й з інших наук. Перш ніж досягти сучасного становища серед інших галузей знань криміналістичної техніки, криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство пройшло довгий і нелегкий шлях. Початківцями в даній галузі стали зброярі, судові медики та хіміки.

Тільки в першій половині ХХ ст. сформувалася галузь криміналістики – криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство. Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство як галузь науки криміналістики формувалося на основі завдань та об'єктів, що досліджуються в ході проведення експертиз вогнепальної зброї і набоїв.

Розвиток криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства базувався на принципах, які були результатом праці багатьох науковців-криміналістів протягом десятків років.

Значна частина вчених-криміналістів приходить до думки, що криміналістична балістика потребує багато уваги до себе і відповідно

вирішенням наявних проблем криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства повинні займатися окремо відповідні науковці.

Значний вплив на формування криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства зробив американець Чарльз Уейт. У результаті наполегливої праці в 1922 р. Уейт мав в наявності документацію майже про всі види зброї, випущені в США починаючи з середини XIX ст., за винятком деякої. У кінці 1923 р. його колекція нараховувала близько 1500 моделей вогнепальної зброї [65, с. 26].

Послідовники і соратники Уейта продовжили його справу. Разом з Уейтом Джон Фішер і Філіпп Грейвелл створили перше у світі Бюро криміналістичної балістики. Фішер сконструював геліксометр, за допомогою якого можна було досліджувати ствол будь-якої вогнепальної зброї.

Ішов 1925 р. коли Грейвелл створив «порівняльний мікроскоп» – інструмент, який давав змогу одночасно тримати в полі зору однієї людини дві кулі. Перед близькою смертю, Уейт знайшов третього однодумця Калвіна Годдарда, який став безсумнівним лідером «балістичної трійці», саме так увійшли в історію він, Фішер і Грейвелл. Пізніше, вони заснували при одному із університетів США «Наукову лабораторію із розслідування злочинів». У кінці 1934 р. при Федеральному Бюро Розслідування (ФБР) у Вашингтоні Едгардом Гувером був заснований «Інститут судової балістики» [65, с. 27].

Перша світова війна лише на деякий час перервала розвиток криміналістичної балістики. У 1919 р. криміналісти Люксембурга вивчають сліди на стріляних гільзах. Роблять доповіді та публікують результати досліджень з проблем криміналістичної балістики вчені: в Голландії – Гульєст і Ван Леддек Гульзебот; в Афінах – Георгіадіс; в Росії і Україні – С. М. Матвеев, М. Щеглов і М. І. Пирогов; в Польщі – Соболевський та інші. Німецькі дослідники Отто Мецгер і Хеес Хасслахер створюють «Атлас пістолетів», який налічує 100 видів зброї.

Значну роль у систематизації нагромаджених знань в Радянському Союзі відіграв судовий медик і криміналіст професор В. Ф. Черваков. Саме він уперше в 1937 р. вжив термін «судова балістика». Але ще раніше був запропонований термін «криміналістична балістика»

американськими криміналістами. Критично до даного терміна поставилися такі вчені, як С. П. Мітрічев, Н. В. Терзієв. У 1956 р. І. А. Сапожніков запропонував замість «судово-балістична експертиза» вживати термін «криміналістична експертиза зброї і боєприпасів», а в 1962 р. Б. І. Шевченко запропонував термін «криміналістична балістика». Проте пропозиція В. Ф. Червакова не аргументовано все-таки перемогла.

У 1936 р. С. М. Матвеев запропонував метод прокочування кулі по желатиновій поверхні фотоплівки. У Харківському інституті судових експертиз була розроблена методика фіксації рельєфу на легкоплавкому металі. З метою поліпшення одержаних відбитків і збільшення їх якості С. А. Ціон сконструював спеціальний пристрій для механічного прокочування куль [66, с. 78].

У подальших дослідженнях криміналісти звернулися до способу механічного розгортання кулі. Перший апарат для оптичного розгортання куль був сконструйований за кордоном у 1931 р. Н. Брюнінгом. Виявивши його недоліки, криміналіст Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз А. Ф. Дмитрієв сконструював нову модель апарату для фотографування куль [34, с. 86].

Усі вищеописані методи зводились до порівняння за допомогою поетапного виготовлення фотознімків. Можливість безпосереднього й одночасного порівняння слідів на кулях з'явилась після винаходу порівняльного мікроскопу.

Одними із останніх технічних здобутків криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства стало застосування комплексів дослідження з використанням електронно обчислювальних машин з лазерним скануванням слідів зброї на снарядах та гільзах. У майбутньому бачиться використання в криміналістичній діяльності автоматизованих пошукових систем для ототожнення зброї за слідами на кулях та гільзах [64, с. 182].

Таким чином, криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство – умовна, але вже прийнята у вітчизняній криміналістичній літературі й практиці назва галузі криміналістичної техніки, що сформувалася на початку ХХ ст. у рамках криміналістики і судової медицини.

Дослідження в галузі криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства відомі з давніх часів і мають багатолітню історію. Великий внесок у розвиток і становлення криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства внесли відомі як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: хірург М. І. Пирогов, криміналісти С. М. Трегубов, В. Ф. Черваков, С. Д. Кустанович, Б. М. Комаринець, В. Е. Бергер, М. М. Блюм, Б. М. Єрмоленко, Ю. М. Кубицький, О. Ф. Лисицин, С. М. Матвеев, М. П. Молибога, І. В. Писаренко, О. І. Установ та ін. [65, с. 9].

Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство як галузь криміналістичної техніки вивчає технічні питання, що виникають під час розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням (а також носінням, зберіганням, виготовленням, збутом, крадіжкою або вимаганням) вогнепальної зброї і боєприпасів до неї.

Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство включає технічні відомості, які стосуються вогнепальної зброї, боєприпасів і слідів їх застосування; розробляє рекомендації щодо застосування методів і засобів виявлення цих об'єктів, їх вилучення і дослідження з метою встановлення обставин, які мають суттєве значення для розслідування, розкриття і попередження злочинів.

Науковими основами формування криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства є як положення загальної балістики, так і відомості зі спеціальних військових наук (матеріальна частина зброї, конструювання зброї тощо) та інших споріднених галузей знань.

Наприклад, білоруський криміналіст І. С. Андреев зазначає, що «балістика – це наука про рух артилерійських снарядів, мін, авіабомб, куль, некерованих ракет при стрільбі (пуск)», а основними розділами балістики є зовнішня і внутрішня балістика [10, с. 204].

Таким чином, до наукових основ криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства належить також і система знань про процес пострілу, який поділяється на явище внутрішньої й зовнішньої балістики, а також закономірності утворення слідів пострілу на кулях, гільзах і перепонах.

Зовнішня балістика досліджує дії основного й додаткових факторів пострілу. Це означає, що зовнішня балістика досліджує рух сна-

рядів, мін, куль, шроту після припинення їх силової взаємодії зі стволом зброї, а також фактори, які впливають на цей рух.

Що стосується внутрішньої балістики, то вона вивчає рух снарядів, куль, шроту тощо в каналі ствола зброї під впливом порохових газів, а також інших процесів, які протікають при пострілі в каналі ствола [10, с. 204–205].

І. С. Андреев у зв'язку з цим справедливо вказує, що судова балістика як специфічна галузь знання використовує відомості з балістики й адаптує їх для вирішення своїх завдань, вивчає рух снаряда (куль, шроту) в каналі ствола зброї й у повітрі, а також відповідно все те, що супроводжує такий рух явищ і обставин, які мають важливе доказове значення [10, с. 204].

Він вважає, що судова балістика – це галузь криміналістичної техніки, яка вивчає ознаки вогнестрільної зброї і боєприпасів, закономірності виникнення слідів та інших явищ, які пов'язані із застосуванням вогнестрільної зброї при скоєнні злочинів, незаконного носіння, зберігання, виготовлення або збуту зброї. Вона розробляє засоби і прийоми їх виявлення, зберігання, фіксації, вилучення і дослідження, а також рекомендації про профілактику злочинів [10, с. 205].

Криміналістичне зброєзнавство, як вважає російський вчений В. М. Плєскачевський, це розділ (підгалузь) науки криміналістики, що вивчає вогнепальну зброю, боєприпаси й закономірності пострілу, розробляє засоби і прийоми збирання і дослідження цих об'єктів і слідів їх застосування при розкритті, розслідуванні й попередженні злочинів [10, с. 119].

Відомий криміналіст М. П. Яблоков вводить замість терміна «судова балістика» новий термін «криміналістична балістика». Учений вважає, що «криміналістична балістика – це галузь криміналістичної техніки, яка розробляє засоби і методи виявлення, фіксації і дослідження вогнестрільної зброї, боєприпасів і слідів її застосування з метою вирішення питань, які виникають при розслідуванні кримінальних справ» [45, с. 254].

Отже, криміналістичним вогнестрільним зброєзнавством називається розділ науки криміналістики, який вивчає вогнестрільну зброю

і сліди її дії, для одержання доказової інформації. На основі військово-технічних даних загальної і військової балістики та механізму пострілу він розробляє методи й технічні засоби для виявлення, фіксації та дослідження матеріальних слідів, які утворюються внаслідок використання вогнестрільної зброї при вчиненні злочинів.

При розслідуванні злочинів, які скоєні із застосуванням вогнепальної зброї, поряд з іншими слідами і речовими доказами залишаються сліди від куль, шроту на різних предметах, кіптява на тілі особи, яка стріляла, в самій зброї і на предметах, які знаходились у момент пострілу перед нею, кулі, шрот, клейтухи, набої та сама зброя.

Дані, які отримані в процесі проведення окремих слідчих дій дозволяють:

1. Встановити факт застосування вогнепальної зброї.
2. Визначити вид і в ряді випадків і систему зброї, яка була застосована.
3. Встановити обставини скоєння злочину (місце, звідки стріляли, напрямок та дистанцію пострілів, кількість зброї, яка була використана в конкретній ситуації).

Пізнання особливостей та ознак названих об'єктів, установлення закономірностей утворення слідів зброї і можливості їх дослідження складають предмет криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства. Оволодіння її основами дозволяє експертним дослідженням установити важливі обставини злочину, розшукати та ідентифікувати зброю.

Основними об'єктами криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства, безумовно, є вогнепальна зброя, а також її частини й деталі, набої до неї та їхні елементи (снаряди – кулі, шрот, картеч, гільзи, капсулі, клейтухи, контейнери, прокладки, порохові заряди), а також сліди застосування набоїв (вогнепальні uszkodження, відкладення продуктів пострілу, сліди на снарядах і стріляних гільзах). Звідси до першої групи закономірностей, що є предметом вивчення криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства, належать ті, що зв'язані з відображенням у матеріальному світі обставин виготовлення і застосування названих об'єктів (формуванні слідів на зброї, елементах набоїв та на уражених переполах) [39, с. 147].

Також до предмета дослідження криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства можна віднести закономірності використання отриманої інформації при розкритті злочинів і встановленні обставин при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї.

Завданнями криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства є розробка технічних прийомів, методів і засобів виявлення, фіксації, вилучення, зберігання і дослідження вогнепальної зброї, набоїв до неї і слідів їхнього застосування з метою розкриття, розслідування і попередження злочинів.

Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство взаємопов'язане з іншими розділами криміналістики, зокрема теорією криміналістичної ідентифікації та встановлення групової належності за слідами на кулях та гільзах, трасологією і судовою фотографією кінозйомкою, відеозйомкою, відеозаписом, голографією, судовою медициною, хімією, біологією, тому що без наукових основ неможливо вивчати закономірності механізму утворення слідів на кулях і гільзах, визначити сукупність індивідуальних ознак.

Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство здійснює постійне стеження, систематизацію, ототожнення сучасних тенденцій, що стосуються виробництва вогнепальної зброї.

Трасологічним дослідженням саморобних куль, шроту «катанки» та «січки» інколи можливо встановити, якими інструментами користувався злочинець для їх виготовлення, розшукати їх та ототожнити.

Прийоми та методи судової медицини, судової хімії та судової біології використовуються для дослідження вогнепальної зброї, боєприпасів і слідів пострілу. Судова медицина вивчає вогнестрільні ушкодження на тілі людини. Фізичними та фізико-хімічними методами визначають якісно-кількісний склад шроту, слідів металізації на пошкоджених снарядами об'єктах.

Знання криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства та практичне використання його даних дозволяє працівникам правоохоронних органів та експертам-криміналістам одержувати докази про використання вогнестрільної зброї при вчиненні злочинів.

Зв'язок із судовою фотографією. При проведенні експертизи вогнепальної зброї та набоїв фотографія використовується:

1. Як засіб фіксації місця пострілу й істотних ознак окремих об'єктів балістичного дослідження (деталей зброї, слідів пострілу на речових доказах).

2. Як метод балістичного дослідження, наприклад, для виявлення додаткових слідів пострілу (відкладення кіптяви пострілу на одязі).

3. Як технічний засіб виявлення слідів від зброї на кулях і гільзах [28, с. 92].

У криміналістичному вогнестрільному зброєзнавстві використовуються дані криміналістичної реєстрації (кулегільзотеки, реєстраційні обліки зброї), а також дані багатьох фундаментальних і прикладних наук і їхні методи: хімії, фізики, механіки, біології, медицини, балістики (внутрішньої і зовнішньої), конструювання і технології виготовлення вогнестрільної зброї, набоїв до неї (та їхніх елементів), мисливствознавства, спортивної стрільби, військових наук.

Водночас на криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство поширюються всі загальнометодологічні положення науки криміналістики, її загальні і приватні теорії. Особливо важливе значення для неї має теорія криміналістичної ідентифікації.

Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство, як прикладна галузь науки не має своїх власних законів (як, наприклад, фізика, хімія), але має свої спеціальні методи пізнання, базується на своїх специфічних закономірностях (в утворенні слідів пострілу та ін.), що і є предметом її вивчення.

Особливий зв'язок криміналістичного вогнестрільного зброєзнавства із військово-технічними науками, особливо в питаннях зовнішньої балістики.

Зв'язок із судовою медициною, судовою хімією та судовою біологією виявляється в тому, що прийоми і методи цих наук використовуються для дослідження зброї, боєприпасів і слідів пострілу. Судова медицина вивчає вогнестрільні ушкодження на тілі людини. Фізичними та фізико-хімічними методами визначають якісно-кількісний склад шроту, слідів металізації на пошкоджених снарядами об'єктах.